

ІВАН УРАПКО

ДІВЧЕ ЛИСТЯ

Львів

1922

Львів

Видання творів Івана Франка.

Українське Педагогічне Товариство у Львові приступило до нового видання вичерпаних творів Івана Франка. — Чистий зиск призначений на удержання приватних українських шкіл під управою Українського Педагогічного Товариства.

В першу чергу появляться отсі твори:

- 1) Панські жарти,
- 2) Semper tiro,
- 3) Зівяле листя,
- 4) Із днів журби,
- 5) Voа constrictor,
- 6) На дні,
- 7) Борислав сміється,
- 8) Без праці,
- 9) На лоні природи,
- 10) Великий шум,
- 11) Як Юра Шикманюк брия Черемош,
- 12) Коли ще звірі говорили,
- 13) Сім казок,
- 14) Коваль Бассім,
- 15) Абу Касимові капці,
- 16) Украдене щастя,
- 17) Сон князя Святослава,

а опісля і інші твори белетристичного та літературно-критичного змісту. Ціна кожного томика виноситиме пересічно 400 Мп.

Управа Українського Педагогічного Товариства розписує отсим передплату на вичислені 17 творів у висоті 6.000 Мп.,

котру можна складати в цілости або місячними ратами по 500 Мп., починаючи від 1. січня 1922. — В міру появи кожного твору відтягнеться передплатникам належитість за вислану книжку, не вчисляючи коштів пересилки, а решту впишеться на дальші випуски.

Вплати на передплату просимо слати на адресу: Українське Педагогічне Товариство, у Львові, Ринок 10/1, з допискою: „Твори Франка“.

ІВАН ФРАНКО

ЗІВЯЛЕ ЛИСТЯ

ЛІРИЧНА ДРАМА

ТРЕТЄ ВИДАННЯ.

ЛЬВІВ—КИЇВ, 1922.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Видання 1922


~~~~~  
*Всі права застережені.*  
~~~~~

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА І СПІЛКИ.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ.

Герой отсих віршів, той, що в них виявляє своє „я“ — небіжчик. Був се чоловік слабкої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало здібний до практичного життя.

Доля звичайно кепкує над такими людьми. Здається, що сил, здібности, охоти до праці у них багато, а про те вони ніколи нічого путнього не зроблять, ні на що велике не зважуться, нічого в життю не дібуться. Самі їх пориви не видні для постороннього ока, хоч безмірно болючі для них самих. От тим то, вичерпавши сили в таких поривах, вони звичайно застрягають десь у якимсь темнім куті суспільного життя і токанять день поза день трохи щасливійше: раз у своїм життю він здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб.

Причина сеї несподіваної рішучости нікому не була відома, бо мій бідний приятель не мав звичаю нікому говорити про свою особу, про свої пляни, надії або терпіння. Тільки кілька місяців по його смерті випадком дістався мені в руки його дневник — помятий та поплямлений зшиток, писаний прихапцем, ночами. Я неохітно взявся читати його і довго мучився, поки дочитав до кінця. Дневник писаний був безладно; були се переважно ліричні оклики, зітхання, прокляття та бичовання себе самого, а оповідання про факти дуже мало. Я вирозумів лише стільки, що небіжчик влюбився був у якусь панночку, дістав від неї коша (видно, розумна панночка була, знала, який муж їй непотрібний), а потім мучився своєю любовю довгі літа, поки його улюблена не вийшла заміж. Тоді він покінчив із собою.

Виміркувавши отсю фактичну основу дневника, я почав уважніше прочитувати поодинокі його частини. Багато там було недотепної мазанини, багато немудрого філософювання та незрозумілих докорів, — та серед тої половини попадалися місця, повні сили й виразу безпосереднього чуття, місця такі, в котрих мій покійний приятель, хоч загалом не сильний у прозі, видобував із своєї душі правдиво поетичні тони. Отсі місця робили на мене сильне вражіння. Вдумуючись в ситуацію, в духовий настрій автора дневника, я пробував передати ті місця віршованою мовою і пускаю їх отсе в світ.

По що? Чи варто було трудитися, щоб пустити в світ пару жмуків зівялого листа, вкинути в круговорот нашого сучасного життя кілька крапель, затровених песимізмом, а радше безнадійністю, роспукою та безрадістю? У нас і без того сього добра так багато! Та хто його знає — думалося мені — може се горе таке, як віспа, котру лічать виціплюванням віспи? Може образ мук і горя хорої душі вздоровить деяку хору душу в нашій суспільності? Мені пригадався Гетевий Вертер, і пригадалися ті слова, які Гете написав на екземплярі сеї своєї книги, посилаючи її одному своєму знайомому. З тими словами і я подаю отсі вірші нашому молодому поколінню:

Sei ein Mann und folge mir nicht nach!

1897.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ.

Чотирнацять літ після появи „Зівялого листа“ запотребилося друге видання сеї збірки ліричних пісень, найсуб'єктивніших із усіх, які появилися у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі малювання складного людського чуття. Не можу сказати, щоб тодішня літературна критика гаразд зрозуміла інтенції та характер моєї збірки. Найпросторіше писання про неї Василя Щурата в „Зорі“ силкувалося осудити її як прояв зовсім зайвого у нас

песимізму. Не тільки сам я, але — се стало мені відомо зараз тоді — також значна часть публики зовсім инакше зрозуміла ті поезії, і я надіюся, що й теперішнє покоління знайде в них не одно таке, що відгукнеться в його душі зовсім не песимістичними тонами.

Пускаючи до друку се друге видання, я, де можна, поробив язикові поправки, хоч се не скрізь було можливе. Не потребую, здається, додавати, що прозова передмова до першого видання, яка й тут друкується без зміни, також не більше, як літературна фікція. Давати ключ до пояснення поодиноких із тих віршів, не бачу потреби; мені здається, що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значіння.

Львів, дня 10. падолиста 1910.

Іван Франко.

ПЕРШИЙ ЖМУТОК

1886—1893.

I.

По довгім, важкім отупінню
Знов трискає хвиля пісень,
Неначе зпід попелу разом
Язиками блимне вогень.

Що щастям, спокоєм здавалось,
Те попелу тепла верства;
Під нею жаги і любови
Не згасла ще іскра жива.

Не згасла ще, тліла, ятрилась
Помимо сліз моїх роси;
Та вітер повіяв і попіл розвіяв —
Тепер ти вогонь той згаси!

Ні, годі! Не буду гасити!
Най бухає грішний вогень!
І серце най рветься, та вільно най ллється
Бурливая хвиля пісень!

II.

Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.

І в груди щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і цвітів, — молода любов
З обійм виходить гробових, студених.

Себе я чую сильним і свободним,
Мов той, що вирвався з тюрми на світ;
Таким веселим, щирим і лагідним,
Яким я був за давніх, давніх літ.

І попри тебе йдучи, я дрожу,
Як перед злою не дрожав судьбою;
В твоє лице трівожно так гляджу, —
Здається, ось би впав перед тобою.

Як би ти слово прорекла мені,
Яб був щасливий наче цар могучий,
Та в серці щось порвалось би на дні,
З очей би сліз потік полився рвучий.

Не знаємось, ні брат я твій, ні сват,
І приязнь мусілаб нам надокучить,
В життю, мабуть, ніщо нас не сполучить,
Роздільно нам прийдеться і вмирати.

Припадком лиш нераз тебе видаю,
На менеж певно й не зирнула ти;
Та прецінь аж у гріб мені — се знаю —
Лице твоє прийдеться донести.

III.

Не боюсь я ні Бога, ні біса,
Маю серця гіпóтеку чисту;
Не боюся я й вовка із ліса,
Хоч не маю стрілецького хисту.

Не боюсь я царів-держилюдів,
Хоч у них є салдати й гармати;
Не боюсь я, людських пересудів,
Що потраплять і душу порвати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не лякав мене ні крихітки:
Я люблю те рум'янеє личко
І розіскрені очі-красітки.

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюще дрожання нервове
Ті усточка сціпять як шаруга,

І докір десь у горлі пропаде,
У знесиллі опустяться руки,
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки, —

Отоді моє серце стискає,
Мов кліщами, холодна тривога:
Біль німий мене більше лякає,
Ніж всі громи й злих сил перемога.

IV.

За що, красавице, я так тебе люблю,
Що серце треплеться в грудях несамовито,
Коли проходиш ти повз мене гордовито?
За що я тужу так і мучусь і терплю?

Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: „Тут сповито
Живую душу в пелену тісну?“

Часом причується, що та душа живая
Квилить, пручається, — тоді глибокий сум
Без твого відома лице вкриває.

Тодіб я душу дав за тебе. Та в туж мить
З очей твоїх мигне злий на сміх, гордість, глум,
І відвертаюсь я, і біль в душі щемить.

V.

Раз зійшлися ми случайно,
Говорили кілька хвиль —
Говорили так звичайно,
Мов країни, що нечайно
Здиблються зза трюхсот миль.

Я питав про щось такеє,
Що й не варт було питать,
Говорив щось про ідеї —
Та зовсім не те, не тее,
Що хотілося сказать.

Звільна, стиха ти, о пані,
І розсудно річ вела;
Ми розстались мов незнані,
А мені ти на прощанні
І руки не подала.

Ти кивнула головою,
В сінях скрилася як-стій;
Яж, мов одурілий, стою
І безсильний за тобою
Шлю в погоню погляд свій.

Чує серце, що в тій хвилі
Весь мій рай був тут-отсе!

Два-три слова щирі, милі
І гарячі булиб в силі
Задержать його на все.

Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов.

VI.

Так, ти одна моя правдивая любов,
Та, що не суджено в життю їй вдовольнитися;
Ти найтайніший порив той, що бурить кров,
Підносить грудь, та ба — ніколи не сповнитися.

Ти той найкращий спів, що в час вітхнення
сниться,
Та ще ніколи слів для себе не знайшов;
Ти славний подвиг той, що яб на нього йшов,
Коб віра сильная й могучая десниця.

Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвищеє, чим душу я кормлю,
Як той вогонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,
Оттак, красавице, і я тебе люблю.

VII.

Твої очі як те море
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе
Мов пилинка в них тонє.

Твої очі — мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія мов зірниця
З них проблискує мені.

VIII.

„НЕ НАДІЙСЯ НІЧОГО“.

Як ти могла сказати се так рівно,
Спокійно, твердо? Як не задрожав
Твій голос в горлі, серце в твоїй груді
Биттям тривожним не зглушило ті
Слова страшні: „Не надійся нічого!“

Не надійся нічого! Чи ти знавш,
Що ті слова — найтяжча провина,
Убийство серця, духа і думок
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулась совість?

Не надійся нічого! Земле-мамо!
Ти світе ясний! Темнотó нічна!
Зірки і люде! Чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода, не лід?

Тодіб не чув я пекла в своїй груді,
І в мізку моїм не вертів би нор
Червяк неситий, кров моя кипуча
В гарячці лютій не дзвонилаб вічно
Тих слів страшних: „Не надійся нічого!“

Та ні, не вірю! Злуда, злуда все!
Живущої води в напій мені
Ти долила, а жартом лиш сказала,

Що се отрута. Бо за щож би ти
Могла вбивать у мене душу й тіло?

Ні, ні, не вірю! В хвилю ту, коли
Уста твої мене вбивати мали, —
Лице твоє бліде, тривожні очі,
Вся стать твоя тремтяча, мов мімоза,
Все мовило мені: „Не вір! Не вір!“

Ти добра, щира! О, не ошукаєш
Мойого серця гордості лускою!
Я зрозумів тебе! Ти добра, щира!
Лиш бурі світа, розчаровань муки
Заволокли тебе отсим туманом.

І в серці своїм знов я чую силу
Розсіяти туман той, теплотою
Чуття і жаром думки поєднати
Тебе з життям — і в відповідь тобі
Я кличу: „Надійсь і кріпись в борні!“

IX.

Я не надіюсь нічого
І нічого не бажаю —
Щож, коли живу і мучусь,
Не вмираю!

Щож, коли гляджу на тебе
І не можу не глядіти,
І люблю тебе! Кудиж те
Серце діти?

Усміх твій неначе сонце
Листя покріпля зелене,

А зїдає штучну краску —
Смійся з мене!

Я не надіюсь нічого,
Але як бажання сперти?
Не бажать життя живому,
Тільки смерти?

Жиймо! Кожде своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить!
Здиблемось колись — то добре,
А як ні — кому се вадить?

X.

Безмежнє поле в сніжному завою,
Ох, дай мені обширу й волі!
Я сам серед тебе, лиш кінь підо мною,
в серці нестерпнії болі.

Несиж мене, коню, по чистому полю,
Як вихор, що тутки гуляє,
А чень утечу я від лютого болю,
Що серце моє розриває.

XI.

Як на вулиці зустрінеш,
То мене обходиш ти.
Добре робиш! Спільним шляхом
Не судилось нам іти.

Йди на право, я на ліво
Шлях верстатиму в тумані,
І не здиблемось ніколи,
Як дві краплі в океані.

Як в дорозі здиблю горе,
Що тобі несе удар,
Сам його до себе справлю
І прийму його тягар.

А як щастя часом схоче
В мою хату загостить,
Я його до тебе справлю,
Най голубочком летить.

Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.

Наче крапля в океані
Розпливусь я, потону;
Ти гуляй на сонці, пані,
Яж спадатиму ік дну.

XII.

Не минай з погордою
І не смійсь, дитя!
Може в тім осміянім
Суть твого життя.

Може в тім зневаженім
Твого щастя карб,
Може в тім погордженім
Є любови скарб.

Може сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий
Стане в твоїй пам'яті
За докір гіркий.

XIII.

Я нелюд! Часто щоб зглушить
У серці люту муку,
Я чистий образ твій убить
Здіймав проступну руку.

Я з вулиці болото брав,
Каміння кременисте,
І кидав ним у образ твій,
В лице твоє пречисте.

Я мов безумний лютував,
Мов п'яний у нетямі,
Хоч чув, що власне серце рвав
Злочинними руками.

Та як минув скажений дур,
Я чувсь брудний, недужий,
А образ твій яснів в душі,
Мов сонце верх калюжі.

XIV.

Неперехідним муром поміж нами
Та доля стала! Мов два судна море
Розносить нас між двома берегами,
Моя ти ясна, непривітна зоре!

Ще здалека тебе мій слідить зір.
Твій свіжий слід я рад би цілувати
І душу тим повітрям напувати,
Що з твоїх уст переплива в простір.

Та щезла ти! Мов в лісі без дороги
Лишився я. Куди тепер? За чим?

Підтяті думи, не провадять ноги,
А в серці холод... Дим довкола, дим!...

XV.

Нераз у сні являється мені,
О, люба, образ твій, такий чудовий,
Яким яснів в молодощів весні,
В найкращі хвилі свіжої любови.

Він надо мною хилиться, страшні
Полошить мари... З трепетом, без мови
Я в тії очі знов гляджу сумні,
Що жар колись ятрили в моїй крові.

І на моє бурливе серце руку
Кладе той привид, зимну як змिया,
І в серці втишує всі думи й муку.

На привид тихо, не змигнувши, я
Гляджу. Він хилиться, без слів, без згуку
Моргає: „Цить! Засни! Я смерть твоя!“

XVI.

ПОХОРОН ПАНІ А. Г.

Так сталось! В труні металевій нині
Ота рука проклятая спочила,
Що ген-то, в добрій чи лихій годині
Нас розлучила.

Я бачив, як її зашрібували,
Вложили в склеп і привалили камінь,

Цементом заліпили й прикопали —
Значить, і амінь.

А ти стояла зблизька у жалобі.
Заплакана, хоч сльози ті лиш з ока
Текли, чуття-ж не зрушило зглибока
Те, що в тім гробі.

Ще душно, яж стояв увесь холодний
Близь тебе й німо на сей гріб дивився.
Мов хмара з вітром, так в уяві бився
Засуд народний;

„Хто вбив живу душу й перед смертю
За вбійство смертну не відтерпів муку,
Той по-смерти з могили розпростерту
Простягне руку“.

І з твоїх сліз, з лиця твого блідого,
З очей, що скрились у важку жалобу,
Я хтів дійти, чи та рука померша
Простягнесь з гробу?...

XVII.

Я не кляв тебе, о, зоре,
Хоч як сильно жаль мій ріс;
Насміх твій і власне горе
Я терпливо переніс.

Та боюсь за тебе дуже,
Бо любов, то мстивий бог:
Як одно її зневажить,
Любить мститься на обох.

Як сміючись ти вбивала
Чистую любов мою,
Чи ти знала, що вбиваєш
Все чим в світі я живу?

Чи ти знала, що руйнуєш
Щастя власного підклад.
Те, чого життя так мало
Звичло всякому вділять?

Чи ти знала, що небавом,
От мов раз махнуть пером.
Ти не раз заплачеш гірко
За потоптаним добром?

XVIII.

Ти плачеш. Сліз гірких потоки
На твоєму лиці блідому
Лишають слід свій — не глибокий,
Та помітний вже оку мому.

Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою як сиротину,
Тепер на дармо просиш, ловиш
Любови хоч би крапельину.

Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Се труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.

І марно линуць, марно гинуть
Літа найкращі, молодії!
Ти пам'ятник живий, небого,
На гробі власної надії.

XIX.

Я не жалуюсь на тебе, доле:
Добре ти вела мене, мов мати.
Таж де хліб родити має поле.
Мусить плуг квітки з корінням рвати.

Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І квітки зітхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі мов риби,
І душа вглибляєсь в люту рану.

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби і незрослі рани
Нове сімя, новії надії,
І вдихаєш дух життя румяний.

XX.

ПРИВИД.

Холодна ніч. Спокійно, важко, звільна
На місто сніг вогкий паде й паде;
З густої тьми журба якась могильна
Вихилює лице своє бліде.

Лямпи горять. Колеса світлянії
Довкола них тісняться, меркотить
Кровавий блиск. Неначе сонні мрії
Фіякри мигають і гинуть вмиль.

На тротоарах ще прохожих сила:
Циліндри, шуби, модні боа дам
І драні лахи — різнобарвна хвиля
Пливе, гуде, зіпреться тут і там.

І я в юрбі сумний і самотній
Пливу безвладно, щоб від власних дум
Втекти, — та невідступний і глибокий
У серці все повзе зо мною сум.

І наче той, що тоне і в знесилі
Шукає гильки, корня, стебельця, —
Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі
Шукаю щиро-дружнього лица.

І враз я здеревів і стрепенувся,
Щось горло стисло, в груди сперло дух...
Втікати бажав, та не поворухнувся,
Мов оглушив мене важкий обух.

То не обух! То йшла передо мною
Висока постать, пряма та струнка.
Оглянулась, хитнула головою,
Моргнула на проходжого панка.

Оглянулась ще раз. Великі очі,
Глибокі, темні мов та чорна ніч,
Зустрілись з моїми й в бездонній ночі
Пропали. Двоє їх спішило річ.

А я стояв мов стовп. Юрба юрбою
Мене тручала, штовхала раз-враз,
Та я не чув ні холоду, ні болю,
Мов огник свідомости в мізку згас.

„Вона!“ Із уст одно те слово присло,
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь млиновий за шию тисло
Мене одно се словечко: „Вона!“

Вона, ся гарна квітка „сон царівни“,
Котрої розцвітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!

Вона, котрій я все бажав віддати,
Весь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати.
В котрій вбачав красу і ціль буття.

Та, що мене одніським словом своїм
Могла героєм, генієм зробить,
Обдарувать надією й спокоем,
Заставить все найвищеє любить, —

Та, що в руці від раю ключ держала,
Вона його закинула в багно,
І чарівного слова не сказала...
Чи хоч в душі гризе її воно?

Не словом — рухом, поглядом холодним
Мене зіпхнула в темний рів без дна.
Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодні
Хто се пропащий, стоптаний? Вона!

Стій, привиде! Скажи, яка неволя
Тебе зіпхнула з радісних вершин?
Хто смів красу й пишноту сього поля
Втоптать в болото і з яких причин?

Чи голод, холод і сирітства сльози,
Чи та жага, що серце рве й скребе,
Що хилить волю мов та буря лози,
На сей торг ганьби випхнула тебе?

Постій! Постій! Я вмію се відчути.
Моя любов не згасла ще, горить,
Зуміє райський ключ із дна добути,
Зуміє рай запертий отворить.

Не чує? Щезла з ним у п'їтьмі ночі,
Лиш вид її прошиб мене як ніж.
О, щоб були мої осліпли очі,
Булоб в душі яснійш і спокійніш!

Відень 6. падолиста 1892.

ЕПІЛЬОГ.

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся як тихе зітхання!
Незгоєні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогії вірші вкладаю?

Ті скарби найкращі душі молодії
Розтративши марно, без тямі,
Жебрак одинокий на зустріч недолі
Піду я сумними стежками.

ДРУГИЙ ЖМУТОК

1895.

I.

В Перемишлі, де Сян пливе зелений,
Стояв на мості я в важкій задумі,
Про тебе думав я, душе моя,
Про щастя те, що наче сонний привид
Явилось, всміхнулося і щезло,
Лишивши жаль по собі невмірущий.
І я згадав одно оповідання,
Що тут над Сяном від народа чув.

Зима була, замерз зелений Сян,
І по блискучім ледовім помості
Гладкий протерли шлях мужицькі сани.

Ось раз була неділя. В самий південь
Із церкви люде вийшли. Сяло сонце,
Іскрився сніг. Юрба народа вийшла
Над Сян, гули веселі розговори.

За Сяном ось на полі сніговому
Щось зачорніло, дзвоники бренчать,
Копита стукають о змерзлу землю,
І вчвал жене по втоптаній дорозі
Препишна чвірка. Упряж дорога
Полискує до сонця; наче вихор
Карита мчиться, з батога візник
Мов з пістолета лускає...

Убогий

Сільський народ глядить на сю появу,
Дивується. І хто се міг би їхати?
Ніколи тут ні чвірки, ні карити
Такої не видали. Ні старі,
Ні молоді придумати не можуть,
Хто се так їде, відки і куди?

Ось чвірка, не спиняючись ні хвилі,
На лід влетіла. Глухо застогнав
Поміст хрустальний, дзвінко задудніли
По нім копита кінські, заскрипів
Замерзлий сніг під шинами коліс.
І луснув з батога візник, мов вихор
Неслася чвірка.

Та нараз посеред

Ріки, де криє ледова кора
Найглибший вир, щось хруснуло — лиш раз,
Одніський раз, щось хруснуло! Широкий
Круг леду, мов обкромлений, подався,
І чвірка і карита і візник,
І що було в кариті, наче сон,
Неначе ясний привид враз пропало.
Лиш Сян забулькотів неначе д'явол,
І облизався. Лиш зелена хвиля
Широким валом хлюпнула верх леду
І знов вернула в таємничу тоню,
А чвірки, ні карити — ні сліду.
І не дізналися ніколи люде,
Хто се так їхав, відки і куди.
Ніхто за ними не питав ніколи,
Ані в ріці ніхто останків жадних
Не віднайшов. Колиб один хто бачив

Се диво, а не сотня свідків, сам він
З часом собі би вірить перестав,
Сам він з часом на тому би спинився,
Що се був сон.

Се мого серця драма!

Як би не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді, — присяг би нині,
Що се був сон, надсянська легенда.

II.

Полудне.

Широкее поле безлюдне.
Довкола для ока й для вуха
Ні духа!
Ні сліду людей не видать...
Лиш трави мов море хвилясте,
Зелене, барвисте, квітчасте,
І сверщики в травах тріщать.

Без впину
За річкою геть у долину
І геть аж до синіх тих гір
Мій зір
Летить і в тиші потапає,
У пахоцях дух спочиває, —
У душу тепла доливає
Простір.

З тім — цить!
Якеж то тихеньке ридання
В повітрі мов тужне зітхання
Тремтить?
Чи се моє власне горе?
Чи серце стрепалося хоре?
Ах, ні! Се здалека десь тільки
Доноситься голос сопілки.

І ось
На голос той серце моє потяглось,
В тім раю без краю воно заридало
Без слів.
Тебе, моя зоре, воно спогадало,
І стиха до строю сопілки
Поплив із народнім до спілки
Мій спів.

III.

Зелений явір, зелений явір,
Ще зеленіша ива;
Ой, між усіма дівчатоньками
Лиш одна мені мила.

Червона рожа, червона рожа
Над усі квіти гожа!
Не бачу рожі, не бачу рожі,
Лиш її личка гожі.

Золоті зорі в небеснім морі
Моргають серед ночі,
Та над всі зорі внизу і вгорі —
чорнії очі.

Голосні дзвони, срібнії тони,
Слух у них потапає,
Та її голос — пшеничний колос,
Аж за серце хапає.

Широке море, велике море,
Що й кінця не видати,
Та в моїм серці ще більше горе:
Я на вік її втратив.

IV.

Ой, ти дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько — колюче терня?
Чом твої устонька — тиха молитва,
А твоє слово острє як бритва?
Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожаром?
Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче!
І чом твій усміх — для мене скрута,
Серце бентежить, як буря люта?

Ой, ти дівчино, ясная зоре!
Ти мої радощі, ти моє горе!
Тебе видаючи, любити мушу,
Тебе кохаючи, загублю душу.

V.

„Червона калино, чого в лузі гнешся,
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?

Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту?
Чи грому з блакиту?“

„Не жаль мені цвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому,
І світло люблю я, купаюся в ньому,
Купаюся в ньому.

Та в гору не пнуся, бо сили не маю,
Бо сили не маю.
Червоні ягідки до долу схиляю,
До долу схиляю.

Я в гору не пнуся, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив як хмара,
Отінив як хмара“.

VI.

„Ой, ти дубочку кучерявий,
Ой, а хтож тебе скучерявив?“

„Скучерявили густі лози,
Підмили корінь дрібні сльози.

Скучерявили темні ночі,
Зранили серце чорні очі.

Чорнії очі, пишна врода,
Гордая мова, непогода.

Гордая мова — вітер зимний,
Вічна розлука — жаль нестримний.

Вжеж моє серце сохне, тане,
Вжеж моя краса вяне, вяне.

Вже моя сила слабне, гнеться,
Вже мені весна не всміхнеться.

Падуть листочки звялі, звялі —
От так і сам я впаду далі.

Решту краси, решту сили
Поріжуть живо ostrі пили.

Ostrі пили, людська злоба,
Стопче байдужість як худоба“.

VII.

Ой, жалю мій, жалю,
Гіркий не помалу!
Упустив я голубочку,
Та вже не спіймаю.

Як була близьенько,
Не дав їй принади, —
А тепер я не знаходжу
Для серця розради.

Як була близьенько,
Я ще вагувався,
Щоб так швидко улетіла,
Я й не сподівався.

А як улетіла,
Вернуть не схотіла,
То забрала за собою
Мою душу з тіла.

Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти запашнії.

VIII.

Я не тебе люблю, о, ні,
Моя хистка лілеє,
Не оченька твої ясні,
Не личенько блідеє.

Не голос твій, що мов дзвінок
Мою бентежить душу,
І не твій хід, що кождий крок
Відчути серцем мушу.

Не ті уста, з котрих вже я
Не вчую слова ласки,
Не вид, в котрім душа твоя
Видніє вся без маски.

Не стать твою, не скромний стрій,
Котрим вона вповита,
Не гармонійний вигляд твій,
Мов пісня сумовита.

Я не тебе люблю, о, ні,
Люблю я власну мрію,
Що там у серденьку на дні
Від малечку лелію.

Все, що дало мені життя,
В красу, перетопляв я,
І всю красу, весь жар чуття
На неї перелляв я.

Вона мій спів, вона мій хліб!
Душа моя — аж дивно —
До неї наче той поліп
Приссалась невідривно.

Усіми нервами приляг
Мій дух до неї, мила, —
І тут вона — аж страх! аж страх!
Твій вид мені явила.

Неначе блискавка ярка,
Що зразу сліпить очі,
Що враз і тішить і ляка,
Ніч робить з дня, день з ночі —

Оттак для мене був твій вид
І розкішю й ударом;
Я чув: тут смерть моя сидить,
Краси вповита чаром.

Я чув і з жаху весь тремтів
І розкішю впивався;
Від тебе геть тікають хотів,
Круг тебе все снувався.

Мов той Іксіон вплетений
У колесо-катушу,
Так рік за роком мучусь я,
І біль мою жре душу.

І дармо ліку я шукав
На сю свою хоробу;
Кого зрадливий Сфінкс піймав,
Не пустить аж до гробу.

Ні, не тебе я так люблю,
Люблю я власну мрію!
За неї смерть собі зроблю,
Від неї одурію.

IX.

Чому не смієшся ніколи?
Чи в твоєму серці зима,
І горе зморозило душу,
Що сміху у горлі нема?

Чому не смієшся ніколи?
Чи може лежить який гріх
Великий на твоєм сумлінню
І здавлює радісний сміх?

Лежить якийсь смуток таємний
На твоєм чудовім чолі,
І усміх твій — наче під осінь
Всміхається сонце у млі.

X.

В ВАГОНІ.

Мов сполохана, без тями,
Та земля з під моїх ніг
Утіка — стовпи, смереки
Гонять, тільки миг-миг-миг.

Наче полотно простерте,
Велитенська рука
Враз стяга, так лан за ланом,
Сад за садом утіка.

Тільки я стою та зорі,
Що високо там горять,
Не втікають, мов на доказ,
Що є в світі стійкість, лад.

І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять:
„Ми і ти! — неправда? — доказ,
Що є в світі стійкість, лад!“

XI.

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я червяк!
В мене серце, нерви хорі
Не подужають ніяк.

Сам з собою у роздорі,
Своїх власних дум боюсь...
Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я слабкий, над труси трус.

Сам від себе геть, за море
Я тікаю... Чи втечу?
Я — кайданник! Власне горе
За собою волочу.

XII.

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?

Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них мов зарево червоне
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В життю ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В життю мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами,
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавляю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В життю мені весь вік тужити —
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, вяне, засиха, —
Хоч в сні на вид твій оживає,

Хоч в жалоощах живійше грає,
По людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

XIII.

Отсе тая стежечка,
Де дівчина йшла,
Що з мого сердечка
Щастя унесла.

Ось туди пішла вона,
Та гуляючи,
З иншим, своїм любчиком
Розмовляючи.

За її слідами я
Мов безумний біг,
Обливав з сльозами я
Пил із її ніг.

Наче потопаючий
Стебелиночку,
Зір мій вид її ловив
На хвилиночку.

І мов нуток перли ті
На морському дні,
Сквапно так мій слух ловив
Всі слова її,

Отсе тая стежечка
Ізвивається,

А у мене серденько
Розривається.

Залягло на дні його
Те важке чуття:
Тут на віки згублений
Змисл твого буття.

Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!

Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Отсе тая стежечка,
Щоб запалася!

XIV.

Як би знав я чари, що спиняють хмари,
Що два серця можуть ізвести до пари,
Що ламають пута, де душа закута,
Що в поживу ними зміниться отрута!
То тебе би, мила, обдала їх сила,
Всі би в твоїм серці іскри погасила,
Всі думки й бажання за одним ударом,
Лиш одна любов би вибухла пожаром,
Обнялаб достоту всю твою істоту,
Мисли-б всі пожерла, всю твою турботу, —
Тільки мій там образ і яснє й гріє...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Як би був я лицар і мав панцир добрий,
І над всіх був сильний і над всіх хоробрий, —

Я би з перемоги вороги під ноги,
Що мені до тебе не дають дороги!
Яб добувсь до тебе через мури й стіни,
Яб побив дракони, розметав руїни,
Яб здобув всі скарби, що їх криє море,
І до ніг твоїх би положив, о, зоре!
Деб тебе не скрито, яб зломав верії...
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

Як би я не дурень, що лиш в думках кисне,
Що співа і плаче, як біль серце тисне,
Що будуще бачить людське і народне,
А в сучаснім блудить як дитя голодне, —
Що із неба ловить зорі золотії,
Але до дівчини приступить не вміє, —
Ідеали бачить геть десь за горами,
А живеє щастя з рук пустив без тями,
І тепер, за пізно, плаче і дуріє —
Фантастичні думи! Фантастичні мрії!

XV.

Що щастя? Сеж ілюзія,
Се привид, тінь, омана...
О, ти ілюзіє моя
Зрадлива і кохана!

Кринице радощів, чуття
Ти чарочко хрустальна!
Омано дум, мого життя
Ти помилко фатальна!

Я хтів зловить тебе, ось-ось,
Та враз опали крила:

З тобою жить не довелося,
Без тебе жить не сила.

З тобою жить — важка лежить
Завада поміж нами;
Без тебе жить — весь вік тужить
І днями і ночами.

Нехай ти тінь, що гине десь,
Мана, лудá — одначе
Чомуж без тебе серце рвесь,
Душа болить і плаче?

Нехай ти тінь, мана, дім з карт
І мрія молодеча,
Без тебе жить — безглуздий жарт,
І світ весь — порожнеча.

Як той Шлеміль, що стратив тінь,
Ходжу́ я мов залятий,
Весь світ не годен заповнить
Мені твоєї втрати.

XVI.

Як не бачу тебе,
Кожда хвиля — тяга безконечна;
Як побачу тебе,
Відроджується рана сердечна.

Як не бачу тебе,
То довкола і зимно і темно;
Як побачу тебе,
Запече щось у серці страшенно.

Щоб побачить тебе,
Мов несуть мене ангельські руки;
Як побачу тебе,
Геть мов гонять пекельнії муки.

Ні без тебе нема,
Ні близь тебе спокою, мій світе!
І земля не прийма,
Ох, і небо на віки закрите.

XVII.

Як почувеш в ночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важко,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блука,
Не голодний жебрак, моя зірко,
Се роспука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірко.

XVIII.

Хоч ти не будеш цвіткою цвісти,
Левкоєю пахуче-золотою,
Хоч ти пішла серед юрби плисти
У океан щоденщини й застою,
То всеж для мене ясна, чиста ти,
Не перестанеш бути мені святою,
Як цвіт, що стужі не зазнав, ні спеки,
Як ідеал все ясний — бо далекий.

Я понесу тебе в душі на дні,
Облиту чаром свіжости й любови,

Твою красу я переллю в пісні,
Вогонь очей в дзвінкій хвилі мови,
Коралі уст у ритми голосні...
Мов золота мушка, в бурштиновий
Хрусталь залита, в нім віки тріває,
Цвістимеш ти, покіл мій спів лунає.

XIX.

Як віл в ярмі, оттак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;
Немов повільним спалююсь огнем,
Та ярко бухнуть сили вже не маю.

Замерли в серці мрії молодечі,
Іллюзії криниця пересхла;
Різкі, сухі мої зробились речі, —
Пора худого жнива надійшла.

Худее жниво! Сіялось мабуть
За мало й ненайкращої пшениці.
А час не ждав! Холодні зливи йдуть, —
Важку ворожать осінь нам зірниці.

XX.

Сипле, сипле, сипле сніг.
З неба сірої безодні
Міріядами летять
Ті метелики холодні,

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.

Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає...
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

ТРЕТІЙ ЖМУТОК

1896.

I.

Коли студінь потисне,
Не хвилює вода, не блищить:
Коли лампа розприсне,
То і світло її не мигтить.

Коли струна порветься,
То від неї музики не жди.
Чом же пісня та ллється
Під вагою турбот і біди?

Чи те горе як праса,
Щоб із серця пісень надушить?
Чи пісні ті як дзвони,
Щоби горя завід заглушить?

II.

Вона умерла! Слухай! Бам! Бам-бам!
Се в моїм серці дзвін посмертний дзвонить.
Вона умерла! Мов тяжезний трам
Мене цілого щось до долу клонить.
Щось горло дусить. Чи моїм очам
Хтось видер світло?... Хто се люто гонить
Думки з душі, що в собі біль заперла?
Сам біль? Вона умерла! Вмерла! Вмерла!

Ось бач, ще рожі на лиці цвітуть
І на устах красніє ще малина...
Та цить! І подихом одним не труть
Її! Се твоїх бажань домовина.
Бам-бам! Бам-бам! Далеко, зично чуть
Сей дзвін... Припадь і плач немов дитина!
Сеж твоїх мрій заслону смерть роздерла,
Розбила храм твій! Цить! Вона умерла!

І як се я ще досі не вдурів?
І як се я гляджу і не осліпну?
І як се досі все те я стерпів
І у петлю не кинувся коніпну?
Аджеж найкращий мій вогонь згорів!
Аджеж тепер по вік я не окріпну!
По вік каліка! Серце гадь пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Лиш біль страшний, пекучий в серці там
Все заповнив, усю мою істоту.
Лиш біль і се страшенне: бам, бам, бам,
А сліз нема, ні крові, ані поту.
І меркне світ довкола і я сам
Лечу кудись в бездонну стужу й слоту.
Ридать! кричать! — та горло біль запер.
Вона умерла! — Ні, се я умер.

III.

Байдужісінько мені тепер
До всіх ваших болів і турбот;
До всіх ваших боїв і гризот!
Всі ідеї ваші, весь народ,
Поступ, слава — що мені тепер?
Я умер!

Хоч вались про мене весь сей світ,
Хоч брат брата тут мордуй і ріж, —
Нічого мені тепер глядїть,
Нічого вже добивається більш!
В моїм серці вбитий острий ніж
І на віки душу я запер, —
Я умер.

Хай побіда світла вас манить,
Хай надія додає вам крил, —
Та моя надія ось лежить:
Я — судно без маштів і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер —
Я умер.

IV.

В алеї нічкою літною
Я йшов без тям, наче тїнь,
Горіли зорі надо мною
І неба темная глибїнь
Мов океан тиші, спокою
Лилася в душу. Як же я
Ще вчора вас любив, о зорі,
Тебе, блаките! Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луги летіла, де цвітуть
Безсмертні квіти, де гудуть
Несказано-солодкі співи!
А нині темні і тяжкі ви
Для мене, весь ваш чар погас.
Ненавиджу я нині вас!

Ненавиджу красу і силу
І світло й пісню і життя,
Ненавиджу любов, чуття, —
Одно люблю лиш — забуття,
Спокій, безпам'ятну могилу.

В алеї нічкою літною
Я йшов без тями, наче тінь.
Поперед мене, поза мною
Снували люде. Дзінь-дзінь-дзінь!
Дзвонив біцикль. Неслися шепти
Любовних пар, далекий спів...
Та в серці мійому засів
Біль лютий, на який не вспів
Ніхто ще видумать рецепти.
Я йшов, та знав, що я — могила,
Що нерв життя у мене вмер,
Що тут, в нутрі на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і все страждання,
Весь спів, що вже не встане знов,
Своє найвище бажання,
Свою останню любов.

V.

Покоїк і кухня, два вікна в партері,
На вікнах з квітками вазонки,
В покою два ліжка, підхилені двері,
Над вікнами білі заслонки.

На стінах годинник, п'ять-шість фотографій,
Простенька комода під муром,
На серед покою стіл круглий, накритий,
І лампа на нім з абажуром.

На кріслі при ньому сидить моє щастя,
Само, у тужливій задумі:
Когось дожидає, чийсь хід мабуть ловить
У вуличнім гаморі й шумі.

Когось дожидає... Та вжеж не для мене
В очах її світло те блима!
Я сумерком вкритий на вулиці стою,
У рай той закрався очима.

Ось тут моє щастя! Як близько! Як близько!
Та як жеж далеко на віки!
І крається серце, та висохли сльози,
Вогнем лиш пашіють повіки

Гаряче чоло я в долоні сціпивши,
Втікаю від тихої хати,
Мов ранений звір той тікає у нетри,
Щоб в своїм берлозі здихати.

VI.

Розпука! Те що я вважав
Святим і близьким ідеалу, —
Отой бездушний міль узяв
І там гризе собі помалу.

Те, що в душі лелівав я
Як скарб, як гордощі природи,
В руках у того муравля
Се іграшка, котру без шкоди

Зломати можна, поісувать,
І в кут закинути по хвили.
А я гляджу на се, й ридать,
Ні допомгти не маю сили.

Гляджу, як квіточка моя
В руках нелюбих увяває,
Як сіра, зимная змیا,
По моїм раю пожоє.

Мене аж дусить почуття
Гірке, болюче і скажене...
Сто раз прокляте те життя,
Що так собі закило з мене!

VII.

Не можу жити, не можу згинуть,
Нести не можу, ні покинути
Проклятий сей життя тягар!
Ходжу самотний між юрбою
І сам погорджую собою...
Ох, коб останній впав удар!

Не жаль мені життя, ні світа,
Не жаль, що марно кращі літа
У горю й праці протекли.
Пропало все! Тай щож? Пропало!
А щож передо мною стало?
Безодня повна тьми і мли.

Зневіривсь я в ті ярма й шлії,
Що тягну мов той віл на шиї
Отсе вже більш як двацять літ —
Зовсім як хлопчик той сарака
Прутком по бистрій хвилі швяка, —
Чи з того є на хвилях слід?

Даремно битися, працювати
І сподіватися і бажати!

Пропала сила вся моя.
Лиш чорних мар гуляє зграя
І резигнація безкрая
Засіла в серці як змیا.

VIII.

Я хтів життю кінець зробити,
Марну лушпину геть розбити,
Хтів зусиллям власних рук
Здобути вихід з страшних мук,
Хтів я вирватись з ярма
Твого чару — та дарма!
Зусиллям всім на перекір
У мні трусливий, підлий звір
Бунтуєсь, плаче мов дитя —
Сліпая привичка життя,
Привязання до тих кутів,
Де я не жив, а животів,
До праці, що зїдає дни,
А замість рож дає терни,
До того краю, що мов смок
Із серця ссе найкращий сок,
Аж висхне віра в нім жива, —
Тоді отрути долива.
Я чую се — не варто жити,
Життям не варто дорожити,
Тебе утративши на вік,
Я чую се — єдиний лік,
Се кулька в лоб. Та щож, хитка
Не підіймається рука.

Увесь свій жаль, увесь свій біль
Хтів я в одну звернути ціль,

В один набій. страшний як грім,
Зібрать свою всю силу в нім
І вилить голосно мов дзвін
Останній спів, страшний проклін,
Такий проклін, щоб мерзла кров,
В ненависть стялася любов,
Змінялась радість в темний сум,
І щоб краси не бачив ум,
І щоби уст цурався сміх
І від повік би сон відбіг,
Тюрмою-б весь зробився світ
І в лоні мами гиб би плід, —
І сей проклін, душе моя,
Хотів на тебе кинуть я
За насміх твій, за весь твій чар,
За той болючий, клятий дар —
З тернових колючок букет.
Та в серці мойому поет
Бунтуєсь, плаче мов дитя.
Для нього ти краса життя,
Струя чуття, пісень нора —
Проклін у горлі завмира.

IX.

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як лілея біла,
З зітхання й мрій уткана, із обснов
Сріблястих мов метелик підлетіла.
Купав її в рожевих блисках май,
На пурпуровій хмарі вранці сіла

І бачила довкола рай і рай!
Вона була невинна як дитина,
Пахуча як розцвілий свіжо гай.

Явилась друга — гордая княгиня,
Бліда мов місяць, тиха та сумна,
Таємна й недоступна мов святиня.

Мене рукою зимною вона
Відсунула і шепнула таємно:
„Мені не жить, тож най умру одна!“

І мовчки щезла там, де вічно темно.
Явилась третя — жінщина чи звір?
Глядиш на неї — і очам приємно,

Впивається її красою зір.
Та разом страх бере, душа холодне,
І сила розпливається в простір.

Спершу я думав, що бокує, тоне
Десь в тіні, що на мене й не зирне —
Та враз мов бухло полум'я червоне.

За само серце вхопила мене,
Мов Сфінкс у душу кіхтями впилилась,
І смокче кров і геть спокій жене.

Минали дні, я думав: наситилась,
Ослабне, щезне... Та дарма! дарма!
Вона мене й на хвилю не пустилась.

Часом на груди моїй задріма,
Та кіхтями не покида стискати:
То знов прокинешь, звільна підійма

Півсонні вії, мов боїться втрати,
І око в око зазира мені.
І дивні іскри починають грати
В її очах — такі яркі, страшні,
Жагою повні, що аж серце стине.
І разом щось таке в них там на дні
Ворушиться солодке, мелодійне,
Що забуваю рани, біль і страх,
В марі тій бачу рай, добро єдине.
І дармо дух мій, мов у сіті птах
Тріпочеться! Я чую, ясно чую,
Як стелиться мені в безодню шлях,
І як я ним у п'їтму помандрую.

Х.

Надходить ніч. Боюсь я тої ночі!
Коли довкола світ увесь засне,
Я тільки сам замкнута не можу очі:
Загиб спокій і сон мина мене.

Я сам сиджу і риюсь в своїй рані
І плачу й тужу, плачу і клену,
І мрії всі летять, біжуть мов п'яні
До неї! Бачуть лиш її одну.

І бачиться, що з мріями отими
Й душа моя летить із тіла геть;
І щось немов крилаті Серафими
Несе її — і чую я їх лет.

До менеж безгранична тривога,
Бліда розпука підсідає вмиль,

І чорні думи мов з Фортуни рога
На мене лє, щоб світ мені затьмить.

І бачиться, що я в якійсь безодні,
Де холод, слизь і вітер, темно скрізь,
І виють звірі люті та голодні,
І стогне бір і гиллям бється ліс.

Ось на розпутті я стою пустому
І весь тремчу, гадюка серце ссе,
Не видно шляху, тільки голос грому
Якусь погрозу дикую несе.

І я безсильний, хорий, і утома
Мов млинове каміння тисне груди, —
Бездомний — я бажав би бути дома,
В теплі бажав би, в щастю відітхнути.

Я, що так довго, гаряче кохаю
І за любов знайшов погорду й глум,
Бажаю хоч на хвилю бути в раю,
Обнять тебе, ціль моїх мрій і дум.

Обнять тебе, до серця пригорнути,
Із твоїх уст солодкий нектар пить,
В твоїх очах душею потонути,
В твоїх обіймах згинуть і ожить.

Та дощ січе, скрипить обмокле гилля,
Вихри ревуть: „Дарма! Дарма! Дарма!“
І заревло скажене божевілья
У серці: „Ні! Чиж виходу нема?“

Ні! Мусить бути! Не хочу погібати,
Не знавши хоч на хвиличку її!

Хоч би прийшлось і чорту душу дати,
А сповняться бажання всі мої!

І чую, як при тих словах із мене
Обпало щось, мов листя, мов краса,
А щось влилося темне і студене —
Се віра в чорта, віра в чудеса.

XI.

Чорте, демоне розлуки,
Несповнимих диких мрій,
Недрімаючої муки
І несправджених надій!

Слухай голосу розпуки!
Буду раб, невольник твій,
Весь тобі віддамся в руки,
Лиш те серце заспокій!

Враз з тобою на страждання
Я готов на вік піти,
Лиш одно мені бажання
Заспокій тепера ти.

За один її цілунок
Най горю сто тисяч літ!
За любов її і ласку
Дам я небо, рай, весь світ.

XII.

І він явивсь мені. Не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,

А як приємний пан в плащі і пелерині,
Що десь його я чув учора або нині —
Чи Жид, чи Єзуїт.

Спинивсь. Лиця його у пільмі не видати.
Зареготавсь тай ну мене в плече плескати.
„Ха-ха! Ха-ха! Ха-ха!
Ось новість! Куріоз! Ось диво природниче!
Пан раціоналіст, безбожник — чорта кличе!
Ще й душу напиха!

„Мій панцю, аджеж ви не віруєте в Бога!
Я ще недавно чув край вашого порога —
Підслухую нераз —
Як голосили ви так просто конфіскабль:
„Ne croynt pas au Dieu je ne croye pas au diable!“ *)
Щож сталось нині з вас?

„Не вжеж я — а, pardon, що зараз не представивсь!
Та думаю, що ви — хто я є, догадались —
Невжеж я близький вам,
Чи можливійший вам здаюсь від Пана Бога?
Чи лекша вам здалась до Сатани дорога,
Аніж на небо там?

„Спасибі вам за се довіря! Розумію!
У вас бажання є, ви втратили надію,
Сказали: як біда,
То хоч до Жида йди, чи пак до чорта; що там,
Що стільки літ його мішали ви з болотом,
Кричали: чорт — луда!

*) Не вірячи в Бога, я не вірю в чорта!

„Ось бачите, куди веде неосторожність!
Ускочили в таке, що хоч вдаряйсь в побожність,
Або до чорта в путь!
Та ще й з душею! Ах! Даруйте за нечемність
Сміяться мушу знов. Пекельна се приємність
Від вас про душу чуть.

„Сто тисяч літ горіть готові? Ха, ха! Друже!
Се спорий шмат часу! А ще недавно дуже
Чи не казали ви:
„Душа — то нервів рух?“ Значить, загинуть нерви,
То і душі капут! То як же се тепер ви
Згубили з голови?

„І щож, скажіть мені, оферта ваша варта?
Сеж в газардовій грі фіктивна, кепська карта.
Чи чесно се, скажіть?
Вам хочесь те а те... конкретне, а мені ви
Даєте пшик. Се стид! Не думав, що такі ви!
І з чортом так не слід!

„А в тім, голубчику, оферта ваша пізна!
Та ваша душенька, се коршма та заїзна, —
Давно в ній наш нічліг.
Чи я дурний у вас добро те купувати,
Що й без куповання швиденько буду мати
Без клопотів усіх!

„І знайте ще одно! Ота, що так за нею
Ви побиваєтесь і мучитесь душею,
Є наша теж якраз.
Спішітьсая паночку до пекла як до балю!
Там власноручно сам віддам вам вашу кралю.
Au revoir у нас!“

Ще раз зареготавсь і по плечі легенько
Мене він поклепав тай геть пішов швиденько,
Мов пильне діло мав.
А я стояв мов стовп, лице моє горіло,
Стид душу жер; замість добути, на що кортіло,
Я ще від чорта облизня спіймав!

XIII.

Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світ!

Чи в тяжкім грісі ти почала мене,
Чи прокляв мене в твоїм лоні хто,
Чи лиш доля отак надо мною смієсь?

Не дала ти мені чарівної краси,
Не дала мені сили, щоб стіни валить,
Не дала мені роду почесного.

Ти пустила мене сиротою у світ,
Та дала ще мені три недолі в наділ,
Три недолі важкі, невідступнії.

Що одна недоля — то серце м'яке,
То співацькеє серце вразливе,
На красу, на добро податливе.

А що друга недоля, то хлопський рід,
То погорджений рід, замуrowаний світ,
То затроєний хліб, безславний гріб.

А що третя недоля — то горда душа,
Що нікого не впустить до свого нутра,
Мов запертий вогонь сама в собі згоря.

Матінко моя ріднесенька!

Не тужи ти за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почувеш, що я зробив!

Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать.
Що не буде кому очей затулить!

Не клени своє бідне, безсиле дитя!
Доки міг, то я тяг сю тачку життя,
Та тепер я зломався і збився з пуття!

Я не можу, не можу спинити того,
Що мов чорная хмара на мене йде,
Що мов буря здалека шумить-гуде!

Я не хочу на світі завадою быть,
Я не хочу вдуріть і живцем озвіріть —
Радше темную ніч, аніж світло зустріть!

XIV.

Пісне, моя ти підстрелена пташко,
Мушиш замовкнута і ти.
Годі ридати і плакати тяжко,
Час нам зо сцени зійти.

Годі вглибляться у рану затрутую,
Годі благать о любов.
З кожною строфою, з кожною нutoю
Капає з серденька кров.

З кожною строфою, з кожною нutoю
Слабшає відгомін твій...
Пісне, напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій.

XV.

І ти прощай! Твого імя
Не вимовлю ніколи я,
В лице твоє не гляну!
Бодай не знала ти по вік,
Куди се я від тебе втік,
Чим гою серця рану.

Мене забудь швиденько ти
Своїх діток люби, пести,
Будь вірна своєму мужу!
І не читай моїх пісень
І не ворущ ні в ніч, ні в день
Сю тінь мою недужу.

А як де хтось мене згада,
Най тінь найменша не сіда
На вид твій, квітко звяла!
І не блідній і не дрожи,
А спокійнісенько скажи:
„Ні, я його не знала!“

XVI.

Даремно, пісне! Щез твій чар —
Втишати серця біль!
Пропала ярь! Пропала ярь!
На душу впала цвіль.

Даремно, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне груди, —
Та ти в туж путь, та ти в туж путь
Несеш жалібний згук.

Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В Нірвани темний кут.

XVII.

Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття!

Спокійний, величній,
Ти все поборрв:
І блиск царювання
І гнів і любов.

З царя жебраком ти,
Душею модар,
Пів світа осяяв
Твого духа чар.

Ти царство покинув,
Щоб духом ожить;
Зірвав усі пута
Щоб нас слобонить.

І довгії літа
Промучився ти,
Щоб корінь страждання
Людського знайти.

Знайшов ти той корінь
У серці на дні,

Де пристрасти грають,
Надії марні,

Де гнів палахкоче,
Любов процвіта,
Луди павутинням
Наш дух опліта,

І мулить і мулить,
Прогонює мир,
І тягне в Сансару,
В життя дикий вир.

Та з пристрастей пекла
Ти вивів людей,
Не тьмив їх туманом
Загробних ідей.

Безсмертне лиш тіло,
Бо жаден атом
Його не пропаде
На віки віком.

Та те, що в вас плаче,
Горить і терпить,
Що творить, що знає,
Що рветься й летить —

Те згасне, мов огник,
Мов хвиля пройде,
В безодні Нірвани
Спокій віднайде.

Поклін тобі, світлий,
Від бідних, блудних,

Що в пристрастей путах
Ще бються міцних!

Поклін і від мене,
Що скочу як стій
Із тиску Сансари
В Нірвані спокій!

XVIII.

Душа безсмертна! Жить віковічно їй!
Жорстока думка, дика фантазія,
Льойолі гідна й Торквемади!
Серце холоне і тьмиться розум!

Носити вічно в серці лице твоє
І знать, що з другим звязана вічно ти,
І бачить з ним тебе й томиться —
Ох, навіть рай мені пеклом стане!

Творця хвалити? За що хвалить його?
Що в моїм серці сей розпалив вогонь
І в насміх призначив розлуку?
Рай показав і затріснув браму!

Та Пану Богу я не хочу блюзнить,
Бо пощо вірних щирі чуття дразнить?
Мов актор той мечем махати
На паперовії страхопуди?

Я не романтик. Мітологічний дим
Давно розвіявся із голови мені;
Мене не тішать, ані страшать
Привиди давньої віри млисті

Бо що ж є Дух той? Сам чоловік його
Создав з нічого, в кожній порі й землі
Дав йому свою подобу,
Сам собі пана й тирана творить.

Одно лиш вічне без початку й кінця,
Живе і сильне, — се є матерія:
Один атом її тривкійший,
Ніж всі боги, всі Астарті й Ягве.

Безмірне море, що заповня простір,
А в тому морі вир повстає сям-там —
Се планетарная система —
Вир той бурить, і клекоче, й бється.

В тім вирі хвилі — сонце, планети є,
В них мільярди бомблів дрібних кишать,
А в кождім бомблі щось там мріє,
Мініться, піниться, пок' не присне.

Се наші мрії, се наша свідомість
Дрібненький бомблик в вирі матерії.
Та бомблі згинуть, вир утихне,
Щоб закрутиться знов десь инде.

Бездільно, вічно круговорот отсей
Іде і йтиме; сонця, планет ряди
І інфузорії дрібненькі,
Всьому однакова тут дорога.

Лише маленькі бомблики людськії,
Що в них частинка виру відбилася,
Міркують, мучаться, бажають
Вічності море вмістити в собі...

XIX.

„Самовбивство — се трусість,
Се втека з борні,
Ошуканська кріда“, —
Так скажуть мені.

Ах, панове! Про трусість
Мовчіть ви мені!
Чи ви нюхали порох
В життєвій війні?

Чи ви лоб свій розбили
О дійсности мур?
Чи вам звісно, як смачно
На гаках тортур?

„Самовбивство, се прогріх,
Безправа і злість“...
Най вам слово Христове
На се відповість.

Як Христос по землі ще
Навчати ходив,
То зустрів чоловіка,
Що в шабас робив.

„Як же можна! Се прогріх!“
Обурился хтось,
Та робітнику строго
Промовив Христос:

„Коли знаєш, що чиниш —
Блаженний єси;
А не знаєш, що чиниш —
Проклятий єси.

„Коли знаєш, що чиниш —
Закон твій — ти сам;
А не знаєш, що чиниш —
Закон є твій пан“ *).

Для знающих знання їх
Найвищий закон!
Незнающі в законі
Най гнуться карком.

Чи я знаю, що чиню,
Се знаю лиш я —
І такий, що мене зна
Ще ліпше, ніж я.

XX.

Отсей маленький інструмент
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крові ключ кипучий...
Легенький крик... безсильний шепт,
А там — поклін покірний, —
Отсе весь лік, отсе рецепт
На весь мій біль безмірний.

В отсей маленький інструмент
Кладу маленьку кулю,
І замість любки на момент
Його до серця тулю.

*) Слів тих даремно шукати в євангелії, та вони заховалися в однім старім грецькім рукописі. „Коли знаєш, що чиниш — блаженний єси, а коли не знаєш, що чиниш, проклятий єси як переступник закона“. Високі і несумнівно автентичні Христові слова! *Прим. автора.*

Один кивок... легенький гук,
Неначе свічка здута,
І він з моїх упаде рук,
І з мене спадуть пута.

Один момент — хибаж се гріх?
І по що так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й по що заваджати?
Ядро завмерло — геть марну,
Порожнюю лушпину!
Один кивок! За мить одну
На віки я спочину.

ЗМІСТ

Передмова до першого видання	3
Передмова до другого видання	4
ПЕРШИЙ ЖМУТОК (1886—1893):	
I. По довгім, важкім отупінню	9
II. Не знаю, що мене до тебе тягне	9
III. Не боюсь я ні бога, ні біса	10
IV. За що, красавице, я так тебе люблю	11
V. Раз зішлися ми случайно	12
VI. Так, ти одна моя правдивая любов	13
VII. Твої очі як те море	13
VIII. Не надійся нічого	14
IX. Я не надіюсь нічого	15
X. Безмежнеє поле	16
XI. Як на вулиці зустрінеш	16
XII. Не минай з погордою	17
XIII. Я нелюд! Часто щоб зглушить	18
XIV. Неперехідним муром	18
XV. Нераз у сні являється мені	19
XVI. Похорон пані А. Г.	19
XVII. Я не кляв тебе, о зоре.	20
XVIII. Ти плачеш. Сліз гірких потоки	21
XIX. Я не жалуюсь на тебе, доле	22
XX. Привид	22
Епільог (Розвійтеся з вітром).	25
ДРУГИЙ ЖМУТОК (1895):	
I. В Перемишлі, де Сян плыве	29
II. Полудне.	31
III. Зелений явір, зелений явір	32
IV. Ой, ти дівчино, з горіха зерна	33
V. Червона калино	33

VI. Ой, ти дубочку кучерявий	34
VII. Ой, жалю мій, жалю	35
VIII. Я не тебе люблю, о, ні	36
IX. Чому не смієшся ніколи	38
X. В вагоні	38
XI. Смійтесь з мене, вічні зорі	39
XII. Чого являєшся мені	39
XIII. Отсе тая стежечка	41
XIV. Як би знав я чари	42
XV. Що щастя? Сеж ілюзія	43
XVI. Як не бачу тебе	44
XVII. Як почувеш в ночі	45
XVIII. Хоч ти не будеш цвіткою цвісти	45
XIX. Як віл в ярмі	46
XX. Сипле, сипле, сипле сніг	46
ТРЕТІЙ ЖМУТОК (1896):	
I. Коли студінь потисне	51
II. Вона умерла	51
III. Байдужісінько мені тепер	52
IV. В алеї нічною літною	53
V. Покоїк і кухня	54
VI. Розпука! Те, що я вважав	55
VII. Не можу жить, не можу згинуть	56
VIII. Я хтів життю кінець зробить	57
IX. Тричі мені являлася любов	58
X. Надходить ніч	60
XI. Чорте, демоне розлуки	62
XII. І він явивсь мені	62
XIII. Матінко моя ріднесенька	65
XIV. Пісне, моя ти підстрелена пташко	66
XV. І ти прощай!	67
XVI. Даремно, пісне!	67
XVII. Поклін тобі, Буддо!	68
XVIII. Душа безсмертна	70
XIX. Самовбійство се трусість	72
XX. Отсей маленький інструмент	73

Вінета роботи Павла Ковжуна.

Українське Педагогічне Товариство

має на складі книжки:

Т. Шевченко: Кобзар для дітей	60 Мп.
Т. Шевченко: Огляд життя і діяльності (ілюстр.).	60 „
Др. Пачовський: Ілюстроване українське письмен-	
ство в життєписах	120 „
Кіплінг: В Джунглях	120 „
На далекій півночі	120 „
Зоря півдня, ілюстрована повість	150 „
На самотнім острові	90 „
Кибальчич: З моїх спогадів	130 „
С. Кабарівська: Вкраїні служи	120 „
К. Шарельман: Мізинчик	130 „
М. Галуцинський: Т. Шевченко і М. Драгоманів по	40 „
Гете: Фавст (віршований переклад Загула)	150 „
Бехштайн: Казки ч. I. і II. (з многими ілюстр.) по	260 „
Грімм: Казки (з многими ілюстраціями)	260 „
Гавф: Казки (з многими ілюстраціями)	260 „
Корнієнко: Запорозьський клад (ілюстроване)	60 „
Раховський: Зоологія	250 „
Раховський: Людина	100 „
Гудиницький: Географія України	300 „
Крип'якевич: Історія України	150 „
Калішевський: Латинська граматика	200 „
Поль Бер: Наука природи	250 „
Андрушенко: Математика	150 „
Шиндлер: Фізика	200 „
Кочин: Пісні України (з нотами)	300 „
Карта Європи, Азії й Америки	по 600 „
Карта Африки, Австралії, східна і зах. півкулі по	300 „
Крушельницький: Читанка ч. I. і II.	550 і 600 „
Федів-Золотополець: Син України, опр. 1.000, брош.	800 „
Чайківський: П. Сагайдачний	60 „

Книгарням і відпродавцям уділяється значний опуст.

Замовлення і гроші слати на адресу: У. П. Т., Львів,

Ринок 10, I. п. — На порто і опакування звичайних посилок належить долучити 70 Мп., а за пачки 5 kg ваги по 150 Мп. — Адміністрація видавництва Українського Педагогічного Товариства отворена для сторін від 10 до 1 год.